

Azîz Mahmud Hüdâyî Divanı'nda Tasavvufî Terimler

ARŞ . GÖR . YUSUF AKÇAY

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

GİRİŞ

Cemiyetin değerler sistemiyle, o cemiyetin temel unsuru olan fert arasındaki sarsılmaz ilişki bize gösteriyor ki cemiyetin hikmet-i vücudu ancak fert ile kâimdir. Cemiyetin bir kalabalık yığınından kurtulup millet haline gelmesi onun milliyete sahip olmasıyla başka bir ifadeyle kadim bir geleneğe atıf yapmasıyla mümkündür. İşte tek tek fertlerden oluşan bir cemiyetin böylesine müşterek bir hafızaya sahip olması, her şeyden önce ferdin kendi kendini inşasıyla mümkündür.

Bir milletin toplumsal hafızası elbette fertlerin şuurunu belirleyen önemli unsurlardan biridir. Fakat sıradan bir topluluğun fert üzerinde etkili olması da beklenemez. Aksine o topluluğun şuurlu bir cemiyet haline gelmesi fertle mümkündür. Bu demektir ki, yığınları millet haline getiren unsur fert, ferdi cemiyetin müşterek hafızasıyla şekillendiren unsur ise millettir. Bu yüzden her fert önce kendine, sonra içinde bulunduğu cemiyete karşı sorumludur. Çünkü bütün'ün hakikatini müjdeleyen şey, parça'nın niteliğidir.

İşte kişiye sorumluluk duygusu yükleyen ve bu sayede cemiyete hak ettiği kimliği kazandıran temel etken dil bilincidir. Çünkü konuştuğu dilin bilgisine sahip olan ve o dilin tarihî süreç içerisinde biriktirdiği kültürü kavramış her insan, edindiği bütün değerlerin kritiğini yapabileceği bir mihenk taşına ulaşmış demektir. Çünkü kelimeler sadece fikirlerin ifade kudreti açısından değil, fikrin kıymetini bizzat bünyesinde barındırması itibarıyla önemlidir. Bu yönüyle kelimelerle fikirler arasındaki ilişki, doğrudan doğruya bir davranış disiplininin teminatıdır.

Aziz Mahmud Hüdayî Câmii bahçesindeki hazîreden bir bölüm

Bu bildiri, Hüdayî'deki tasavvuf düşüncesini kelimelerden hareketle tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Hüdayî'nin vaaz ettiği ve sultanları dahi kendine mürid yapan düşünce dünyasının ve dolayısıyla her mensubuna yepyeni bir davranış disiplini kazandıran tasavvuf geleneğinin dil açısından ortaya konmasına çalışılacaktır.

TERİMLER

Terim Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmaktadır:

Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah.¹

Terimler daha ziyade özel bir alanın içinde yer almakla beraber günlük yaşamda kullanılan terimlere de rastlamak mümkündür. Bu yüzden bazı terimler hem bir ilmî disiplinin hem de konuşma dilinin ortak kelimeleri niteliğindedir. Terimlerin konuşma dilinde yaygınlık kazanması onların terim olma özelliğine zarar vermez. Mesela "bunda benim suçum yok." cümlesinde suç "kabahat" anlamındadır. Fakat hukukun, kanunlara aykırı davranış olarak tanımladığı cürüm anlamındaki suç, bir terimdir.²

Yukarıda ifadesine çalıştığımız durumdan dolayı terimlerin sınırlarını kesin olarak belirlemek neredeyse imkansızdır. Fakat bu zorluğa rağmen terimlerin en temel vasfı bağlı olduğu ilmî disiplin içinde tek anlama sahip olmasıdır. Matematikteki üçgen, dilbilimdeki çekim, fizikteki özgül ağırlık gibi.³

Terim, Türkçede uzun süre bir problem olarak algılanmıştır. Bu yüzden terimler konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır: Şânizâde Ataullah Efendi (öl. 1826), Kıvrımlı Azîz Efendi, Hoca İshak Efendi (öl. 1835), Ali Suavi (1870-1933), Şemseddin Sâmî ve Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895) gibi devrin önemli bilginlerinin terimler üzerinde çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Encümen-i Daniş'in(1851), Darulfünûn'da kurulan Istılahat-ı İlmiyye Encümeni ve 1861'de Münif Paşa tarafından kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin dil işleriyle ilgili çeşitli hizmetler yaptığını; fakat uzun ömürlü olmadığını görüyoruz. Bu çalışmaların ortak özelliği Batı kökenli terimlere Arapça -Farsçadan mürekkep Osmanlıca karşılıklar bulma uğraşısıdır. Hatta Ömer Seyfettin bile Arapça köklere dayanan terimleri sorun olarak görmemiştir. Celal Nuri İleri ise Türk İnkılâbı adlı eserinde Batı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar önermiştir. Meteoroloji: Havabilgi, Biyoloji: Hayatbilgi, Antropoloji : İnsanbilgi.⁴

Terim meselesinde öneriler ortaya koyanlardan biri de Ziya Gökalp'tir.(1876-1924) Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Lisanî Türkçülük bahsinde konuyla ilgili şunları söyler:

Yeni ıstılahlar aranacağı zaman, ibtida halk lisanındaki kelimeler arasında aramak, bulunmadığı takdirde Türkçenin kıyasi edatlarıyla ve kıyasî terkip ve tasrif usulleriyle yeni kelimeler ibda etmek, buna da imkan bulunmadığı surette, Arapça ve Acemce terkipsiz olmak şartıyla yeni kelimeler kabul etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin hususî ahvalini gösteren kelimelerle, tekniklere ait âlet isimlerini ecnebî lisanlarından aynen almak.⁵

12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Türk Dil Kurumu da II. Dil Kurultay'ından sonra terimler konusunda çeşitli çalışmalar yapmış ve 1941 yılında hazırlanan *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu* adlı eser, Maarif Vekaleti tarafından basılmıştır. Bunun dışında 1945-1949 yılları arasında çeşitli çalışmalar yapıldığına şahit olmaktayız. Biyoloji Terimleri, Dilbilim Terimleri, Tarım Terimleri, Hekimlik Dili Terimleri gibi. Günümüzde ise başta Türk Dil Kurumunun çalışmaları olmak üzere çok sayıda çalışmanın yapıldığını, bilişim, iktisat, bilgisayar, matematik, hukuk gibi farklı ilmî disiplinlerle ilgili çok sayıda terim sözlüklerinin oluşturulduğunu görüyoruz.

Dilde “En az çaba yasası” denilen değişmez bir kanun vardır. Bu kuralın gereği olarak terimler, kavramları açık ve net bir şekilde karşılamalıdır. Bunun en kolay ve en doğru yolu ise terimlerin millî olmasından geçer. Ayrıca bunun pedagojik yararları bu çalışmanın sınırlarına sığmayacak kadar çoktur.

TÜRKÇEDE DİN DİLİ

X. yüzyılda Karahanlılar zamanında gruplar halinde İslamiyet'i kabul eden Türkler, bu tarihten itibaren Kur'an'ın Türkçe tercümelerine ihtiyaç duymuş, fakat bu durum X. yüzyılın ortalarına kadar giderilememiştir. Esasında Kur'an X. yüzyılın ortalarına kadar hiçbir dile tercüme edilmemişti.

Kur'an'ın ilk tercümesi Emir Mansur bin Nuh zamanında (M. 961-976) bir heyet

tarafından Farsçaya tercüme edilmişti. Çeşitli görüşler olmakla beraber Türkçeye yapılan ilk tercümenin de Farsça tercüme ile eş zamanlı olup 100 kişilik tercüme heyetinin içerisindeki Türkler tarafından yapıldığı kabul edilmektedir.

Bu düşünce ile Kur'an'ın Türkçeye ilk tercümeleleri de ortaya çıkmıştır. Bu tercümeleler Doğu Türkçesine ve Batı Türkçesine yapılan tefsir ve tercümeleler olarak sınıflandırılır:

Doğu Türkçesine Yapılmış Tefsir ve Tercümeleler

-Karahanlılar zamanında Devletşah adlı biri tarafından yapılan TIEM'de 73 sayı ile kayıtlı 1333 tarihli nüsha.

-Özbekistan İlimler Akademisi Kitaplığı nr. 2008'de kayıtlı olan nüsha

-İngiltere'de Rylands Kütüphanesi Arabic MSS.25-38'de kayıtlı olan tercüme

-Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu Ali Paşa Camii nr. 2'de kayıtlı nüsha

-Leningrad Asya Halkları Kitaplığı Cod. 332'de nr. 2475 'te kayıtlı olan Orta Asya Tefsiri Olarak bilinen "Anonim Tefsir"

- Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed Bölümü nr. 16'da ve Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı, nr. 6624/921'de kayıtlı olan Şeybaniler devrine ait tefsirli tercüme.

Batı Türkçesine Yapılmış Tefsir ve Tercümeleler

Türkiye Selçuklularının resmî dilinin Farsça olmasından dolayı Batı Türkçesindeki ilk tercümelelerin Anadolu Beylikleri zamanında yapıldığını görüyoruz. Bu tefsir ve tercümelelerin büyük bir çoğunluğu da kısa surelerden oluşmuştur: Candaroğullarından İsfendiyar Beyin emriyle yazılan Cevahirü'l Asdâf , Tebareke Tefsiri, Mülk Suresi Tefsiri, Yasin Tefsiri ve İhlas Suresi Tefsiri bunlardan birkaçıdır.⁶

Yukarıda ifadesine çalıştığımız tefsir ve tercümeleler Türkçede din dilinin mahiyetini de ister istemez etkilemiştir. İlk tercümelelerde Arapça ve Farsça kaynaklı dinî terimlere karşılıklar bulma yoluna gidilmiş ve Eski Türkçe dediğimiz Yazıtlar Dönemi Türkçesinden yararlanılmıştır.

İzi:	AllahYâk:	İblis, şeytan
Bağırsak :	Merhametli	Tanukluk :Şehadet
Tamu:	Cehennem	Yazuk:Günah
Yügünmek :	İbadet etmekÇıgaylık:	Fakirlik
Turutkan :	YaratıcıBelgü :	İşaret
Ugan:	Kâdir İğ :	Hasta
Yalavaç :	Elçi, peygamber Köni Yol :	Hak Yol
Uçmak:	Cennet	Acun: Dünya
Kirtünmek :	İman etmek	Yarlığa- : Affetmek, bağışlamak
Kopmak :	Kıyamet ⁷	

Bugün günah kelimesi yerine Eski Türkçede yazuk kelimesi kullanılmaktaydı.

a) Eski Türkçede yazı yazmak için biti- fiili, hata et-, günah işlemek için de yaz-diye ayrı bir fiil vardır.⁸

b) XI. asırdan itibaren Oğuzların konuşma dilinde ‘yazı yazmak’ manası, günah işlemek manasındaki yaz- fiiliyle ifade edilir.

c) Bu durum İslam dininde günahların kaydedilmesi durumuyla ilgilidir.

d) Yaz- fiilinin iki manayı yüklenmesinin yalnızca Oğuz Türklerinde görülmesi, onların uzun süre sözlü dönemde kalmaları ve böylece yazı dilinden mahrum olmalarıyla ilgilidir. Karahanlı döneminde ise iki mana için iki ayrı kelimenin bulunuşu (biti-, yaz-), onların Müslüman olduktan hemen sonra yazı dilini kurmalarına dayandırılmaktadır.

e) Buna göre yazuk kelimesindeki yaz- fiilinin gelişimi şu şekilde olmuştur: ya-(yanlış bir şey yapmak) > ya-z (z ile geçişli fiil [günah işlemek])⁹

Bazı araştırmacılar ise yazı yaz- anlamındaki fiilin, Ana Türkçede kısa a ile, hata et- anlamındaki yaz- fiilinin ise uzun â ile olduğu fikrindedir.

Bugün kullandığımız Arapça kökenli cennet kelimesi yerine Eski Türkçede uçmak <uşmah kelimesi kullanılıyordu. Bu kelime Soğdca dilimize girmiş ve zamanla uçmak şeklini almıştır. Bu değişimde kelimenin Türkçe sanılıp uç- fiiliyle irtibatlandırılmasının da rolü vardır. Dilbilimde halk etimolojisi olarak adlandırılan bu durum, yanlış çözümlemeye dayanır.¹⁰

Bugün affet-, bağışlamak şeklinde kullandığımız kelime Eski Türkçede yarlığa-fiiliyle karşılanıyordu. Yarlı(g)ka- : Acımak, izin vermek, ihsanda bulunmak, vaz vermek, buyurmak, emretmek, gibi anlamlara gelir. Kelimenin etimolojisiyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Doerfer’a göre kelimenin morfolojik tahlili yar- ıl – ı_ > yarlıg (karar vermek) şeklindedir. Yargı kelimesi gibi. Fakat bu tahlile itiraz edilmiştir. Zira Türkçede fiilden isim yapan –g ve –k eki iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere getirilmez.¹¹

Kitabelerde yarlı_ kelimesi bulunmaz. Uygur metinlerinde ise bu kelimeye sıkça rastlanır. Yarlıka- fiili ise kitabelerde geçer. Fakat bu kelimeyle ifade edilen mâna kağanlarla ilgili değil, Tanrıyla ilgilidir.

Tanrı yarlıkadukın için özüm kutum bar için kagan olurtum.

Tanrı buyurduğu için kendim, talihim olduğu için hakan olarak tahta çıktım

(Bilge Kagan K 7)

Yarlık kelimesi sefil, acınacak durumda, perişan anlamlarıyla İslam öncesinde görülmez. Fakat Mani metinlerinde sıkça geçer. Bu dönemde ‘emir’ anlamını ise henüz kazanmamıştır.

Karahanlıca döneminde ise yarlıg kelimesi değişik şekillerde geçer: Yarlı_ : Arapça izin, yarlıg ıd- : vahiy göndermek; yarlıkagan : acıyan; yarlıgdın çık- : Allah’ın emirlerinden çıkmak; yarlıka-: affetmek.¹²

Şinasi Tekin, fiilin geçmiş devrelerde nasıl kullanıldığını belirttikten sonra özetle şunları söyler:

a) 'Değersiz şey' anlamındaki 'yar' kelimesinden sefil, fakir manasında 'yarlıg' kelimesi oluşmuştur.

b) Mani metinlerinde ise yarlıgka- fiili görülür. Bu kelime, Türkistan coğrafyasında Mani dinine mensup misyonerlerin şifahi vaazları sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylece kelime 'birinin acısının farkına varmak' > acımak < merhamet et- gibi dinî bir anlam kazanmıştır.

c) Merhamet kavramı, canlıları acıdan kurtarmak için vaaz verme anlamını kazanmış ve böylece vaaz, dinî eser anlamında 'yarlıg' kelimesi oluşmuştur.

d) Sözüünü ettiğimiz yarlıg kelimesi daha sonra dünyevileşmiş ve emir, ferman anlamını kazanmıştır.¹³

Ölüm kavramı için kullandığımız öl- fiili Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Yazıtlarda değişik kullanımlarla karşımıza çıkan bu kelime Türklerin ahiret inancını yansıtmaları bakımından önemlidir. Yazıtlarda tek başına öl- kullanıldığı gibi uça bar- (cennete ulaşmak) (KT D 16), yok bol- (yok olmak), kergek bol- (kuş olup uçmak / ruh, kerek kuşuna benzetilmiş) gibi kullanışlara rastlamak da mümkündür.¹⁴

Orhun Yazıtlarında geçen çigan (yoksul), erdem (fazilet[Mani metinlerinde bu kelime için Soğdçadan alınan Paramit kelimesi de kullanılmıştır.]) emgek (dert, sıkıntı), ağış (mal, mülk), ölgeli (fâni), alkın- (mahvol-, tüken-), ıduk (kutsal), yolug (kurban), yabız, yablak (kötü, çirkin), könül (gönül), erklig (güç, kudret), bengü (ebedi), yağı (düşman), yalavaç (peygamber, elçi), mezar anlamında Uygur metinlerinde geçen sın, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan sin ve sinle, Karahanlı Türkçesinde kullanılan 'kara orun' gibi kelimeler Türkçede soyut kavramların ve dolayısıyla din dilinin muhtevasını göstermesi açısından önemlidir.¹⁵

Yine gerek Eski Türkçede gerekse Karahanlı Türkçesinde Tanrı kavramı için Tengri kelimesinin yanı sıra değişik kelimelerin kullanıldığını görüyoruz. XIII. yüzyıldan itibaren Çalap kelimesi kullanılmış, XVIII. yüzyıldan sonra ise unutulmuştur.

Tanrı'nın kadim sıfatının karşılığı olarak Karahanlı Türkçesinde 'bayat' kelimesi kullanılmıştır.

Köngül til köni tut bayatka tapın

Usanma yarınlg işingni itin (KB 1278)

Tanrı kavramı yerine kullanılan bir diğer kelime de 'idi' kelimesidir. Bu kelime başlangıçta efendi, sahip anlamıyla Uygurlar döneminden itibaren kullanılmış, Karahanlı Türkçesinden itibaren Tanrı anlamını kazanmıştır.

Kayu kul kamugdın evürse yüzi

Yaratmış idike sığınsa özi (KB 6247)

Yaratıcı, hâlık kavramı karşılığında Karahanlı Türkçesinde 'yaratgan' kelimesinin kullanıldığını görüyoruz.

Törütgenni bulsa törümiş

Yaratgannı bulsa yaratmış sening (KB 4743)

Aziz Mahmud Hüdayi Türbesi içi

Tanrı kavramı için kullanılan bir diğer kelime de ‘törütgen’ kelimesidir. Törütgenke korkgıl anı tut yölek (KB 4744)

Gafur ve Gaffar sıfatları için Karahanlı Türkçesinde ‘keçürgen’ kelimesi kullanılmıştır. Atabetü'l-Hakayık'tan alıntılatacağımız şu cümlede bu durum açıkça görülmektedir.

İlahi keçürgen idim sen keçür
(İlahi bağışlayan Tanrım sen affet.)

Kâdir sıfatı için ise ‘ugan’ kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Eski Anadolu Türkçesinde kaybolmaya yüz tutmuştur.

Ugan ol köni çın törü birgüçi
Törümüş kamug halkka yetrür küçi (KB 3192) ¹⁶

Sadece bir kısmını ifade etmeye çalıştığımız bu ve benzeri örnekler bize gösteriyor ki, Türk dili, soyut kavramları hususiyle de dinî kavramları karşılayabilecek kelimeler bakımından zengin bir dildir. İslam'ın kabulünden itibaren diğer alanlarda olduğu gibi din dilinin de Arapça ve Farsçanın etkisine girmesi, sözü-nü ettiğimiz Eski Türkçe kavramların zamanla unutulmasına sebep olmuştur.

TASAVVUF DİLİ

Tasavvuf dili, tasavvufun ortaya çıkışıyla doğrudan ilgilidir. İlk mutasavvufların hem sohbetlerinde hem de risalelerinde kullandıkları bu dil, sonraları sistemli hâle getirilmiş ve ilk defa Serrâc, Kelebâzî ve Ebu Tâlib Mekkî gibi âlimler tasavvuf terimlerinin açıklamalarını yapmıştır.¹⁷ Daha sonra başta Kuşeyrî,

Gazâlî ve Sühreverdî gibi alimler olmak üzere değişik kişiler tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Tasavvufun geçirdiği aşamalar yönünden, üç türlü tasavvuf teriminden söz edilmektedir. Birincisi ilk sûfîlerin kullandıkları basit ve anlaşılır dilin, sonraları yeni manalar kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum, ya ilk anlamı tamamlayıcı şekilde ya da ilk anlamın tam aksi bir mahiyette gerçekleşmiştir.

İkincisi Attar, Mevlana, Niyazi Mısrî, Şeyh Galip, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî gibi şahsiyetlerin önderlik ettiği sevgi ağırlıklı tasavvuf edebiyatı ve buna bağlı olarak gelişen tasavvuf dili.

Son olarak da Muhyiddin Arabî'nin vahdet-i vücud düşüncesi ve bu düşünceye bağlı olarak gelişen tasavvuf dili . Ayrıca her tarikatın, tekke ve tarikat hayatıyla ilgili ıstılahlarını da buna ilave etmek gerekir.¹⁸

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi birçok alanda olduğu gibi Türkçeyi de etkilemiştir. Belirli bir tarihi süreç içerisinde Arapça ve Farsça kaynaklı sözler yoğun olarak dilimize girmiştir. İslam'ın Arap Yarımadasında ortaya çıkması sonucu oluşan dinî birliktelik, bazen Arapça çok zaman da Farsça yoluyla yabancı kelimelerin Türkçeye girişini kolaylaştırmıştır. Bu durum, din dilinde, özelde tasavvuf dilinde kendini çok daha açıkça göstermektedir. Söz konusu tesiri yukarıda söylediğimiz gibi din ve düşünce birlikteliğiyle ifade etmek durumundayız. Bu birliktelik zaten Osmanlı medeniyetinin dayandığı düşünce sisteminin de bir gereği idi. Ayrıca Osmanlılık bilinci bir Türkçe bilincinden bahsetmeyi zaten imkansız hale getirmişti.

AZİZ MAHMUD HÜDAYÎ'NİN TASAVVUF DİLİ

Yukarıda ifadesine çalıştığımız Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki tesirini Hüdâyî'nin Divanı'nda da görmek mümkündür. Türkçe terimlerin sınırlı sayıda kullanıldığı Divân-ı İlahiyat, Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri yoğun olarak barındırmaktadır. Fakat buna rağmen Hüdâyî'nin anlaşılmasız bir dil kullandığı iddia edilemez. Aksine Hüdâyî, çok zaman Yunus Emre'yi andıran sade bir üslubu tercih etmiştir. Kullandığı Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de büyük ölçüde Türkçeleşmiş kelimelerdir. Bu yüzden onun Arapça ve Farsça kaynaklı kelimeleri kullanması, Türkçeyi yadsıdığı anlamına gelmez. Aksine sade bir dille yazması Türkçenin gelişmesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Hüdâyî'deki tasavvuf terimlerini incelemeye çalıştığımız bu bildiriye Divânı'nın Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü nr. 2372/2'de kayıtlı nüshasını esas aldık. Nüshanın en eski nüsha olması böyle bir tercih yapmamızın da temel hareket noktası oldu.

Divân'da geçen terimler büyük oranda konuşma dilinde de kullanılan kelimelerdir. Aşağıdaki tabloda söz konusu terimlerin kullanım sıklığı gösterilmiştir. Buna göre 346 adet terim incelemeye tabi tutulmuş, bunlar kendi aralarında tasnif edilmiş ve neticede en azdan en çoğa doğru terimlerin kullanım sıklığı belirlenmeye çalışılmıştır.

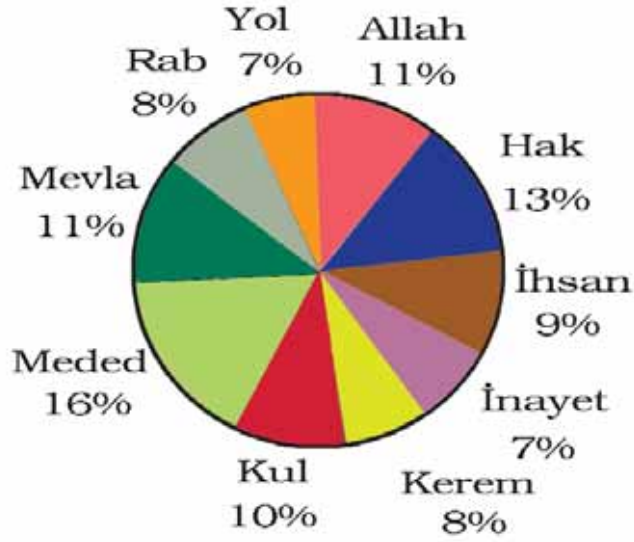
EN SIK KULLANILAN TERİMLER

(10 –100 Arası)

Âdem	13	Ah	10	Ahad	12
Ahir	15	Akil	14	Akl	10
Alem	46	Arif	18	Asan	21
Asl	10	Aşık	80	Aşk	76
Ata	36	Bab	11	Bahr	26
Beka	11	Bende	18	Can	97
Canan	23	Cem	16	Cemal	28
Cennet	20	Cihan	18	Cud	15
Dem	14	Derd	92	Derya	23
Didar	15	Dost	70	Duş	10
Dünya	48	Edeb	19	Efendi	51
Ehl-İ	61	Envar	18	Esrar	14
Evvel	11	Ezel	10	Fazl	58
Fena	23	Fikr	15	Firkat	12
Gaflet	40	Garib	17	Gönül	65
Gül	46	Habib	12	Hak	13
Hakikat	29	Hal	47	Halık	15
Hasret	12	Hayat	31	Hayr	12
Hayret	15	Heva	24	Hicab	17
Hicab	18	Hidâyet	27	Hizmet	0
Hubb	19	Hüsn	10	İlm	10
İnsan	37	İrfan	17	Kalb	31
Katre	22	Kemal	22	Kerim	61
Kesret	18	Lütf	60	Masiva	29
Matlub	17	Mazhar	23	Murad	22
Mülk	14	Nazar	25	Nefs	66
Nur	58	Padişah	23	Pervane	15
Rahman	18	Rahmet	49	Saadet	18
Safa	34	Sevda	19	Sıdk	14
Sır	35	Siva	27	Sultan	75
Suret	10	Şükr	47	Taat	12
Talib	24	Tecelli	14	Terk	18
Tevhid	74	Tevfik	14	Uryan	18
Vahdet	64	Varlık	21	Vasl	29
Vücut	31	Yar	22	Zahir	19
Zat	37	Zevk	30	Zikr	62
Zulmet	10				

EN ÇOK KULLANILAN TERİMLER (100-)

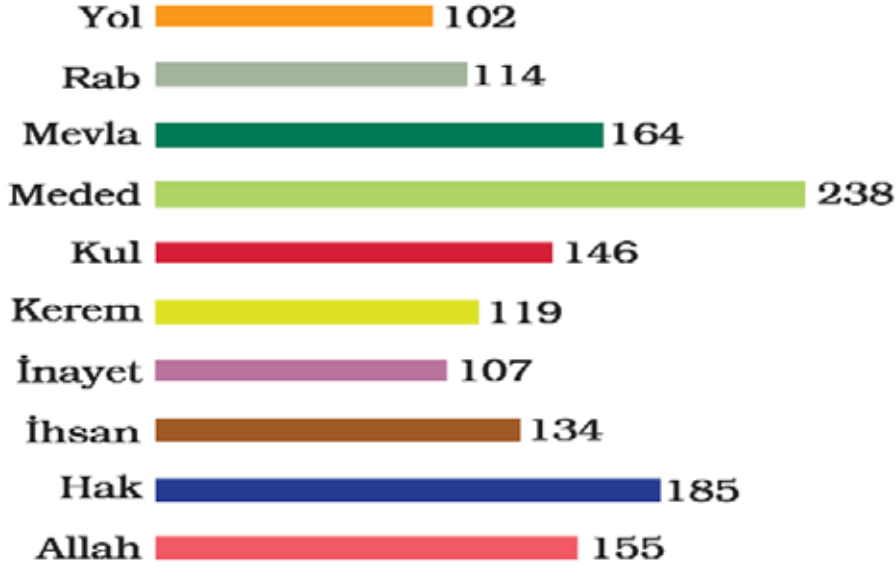
Allah	155	Hakk	185	Meded	238	Mevla	164	Rab	114
Yol	102	İhsan	134	Înâyet	107	Kerem	119	Kul	146
Toplam :1549									

En sık kullanılan terimlerin yüzdelik dağılımı

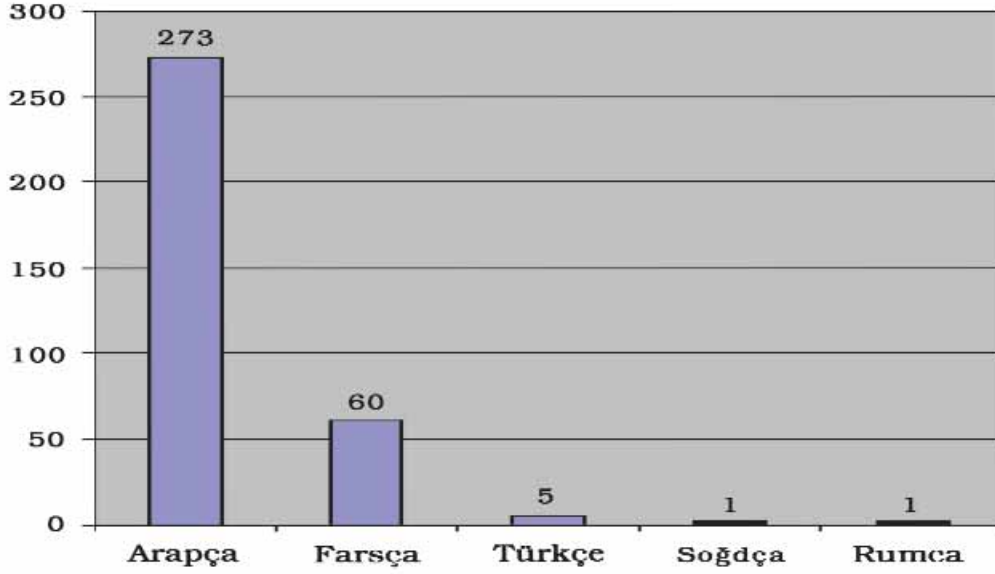
ARAPÇA TERİMLER

Abd	Abid	Adem
Âdem	Âdet	Ağyar
Ah	Ahad	Ahir
Ahval	Akil	Akl
Alef	Alem	Alim
Allah	Ama	Amel
Arif	Arş	Arz
Asl	Aşık	Aşk
Ata	Azra	Bab
Bahr	Basiret	Batıl
Batın	Bedr	Beka
Bela	Berd ü	Selam
Berzah	Bezl	Bidat
Burhan	Celvet	Cem
Cemal	Cemiyet	Cennet
Cevher	Cud	Dünya
Dürr	Ebed	Edeb
Ehl	Emr	Enaniyet
Envar	Esir	Esrar
Evliya	Evvel	Ezel
Fahr	Fakir	Fazl
Felek	Fena	Ferah
Feth	Fikr	Firak

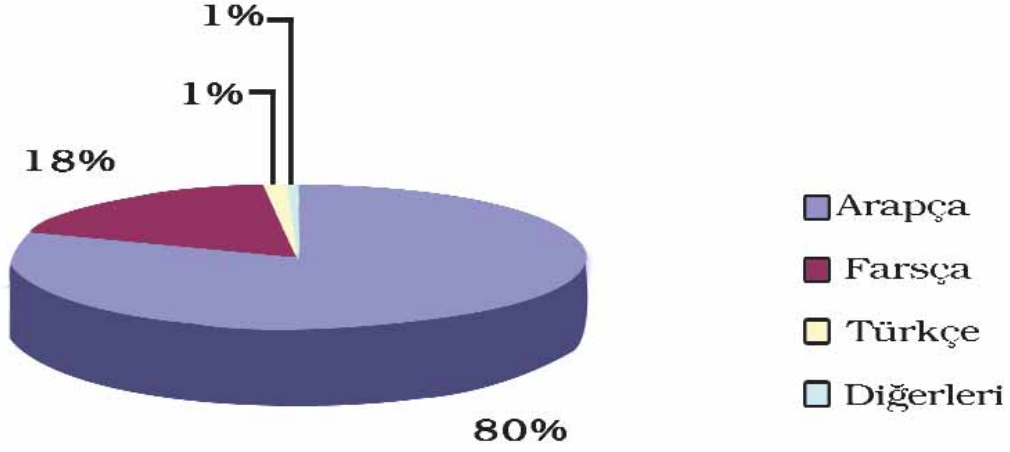
En sık kullanılan terimlerin miktarları

Firkat	Gaflet	Gam
Garib	Gark	Gayb
Gayret	Geda	Gurur
Habib	Hacet	Had
Hakikat	Hakk	Hal
Halık	Halk	Halvet
Hamd	Hasret	Hayal
Hayat	Hayr	Hayret
Heva	Heves	Hıfz
Hicab	Hidâyet	Hikmet
Himmat	Hizmet	Huzur
Hüsn	İbadet	İblis
İbret	İcabet	İhlas
İhsa	İhsan	İhtiyar
İhvan	İlm	İman
İNayet	İnsan İnsan-ı	Kâmil
İradet İrfan Kabe	Kavseyn	Kabiliyet
Kabza-İ	Kudret	Kadem
Kaf u	Nun	Kafir Kalb
Kalem	Katre	Keder
Kelam	Kemal	Ken'an
Kenz	Keramet	Kerem
Kerim	Kesb	Kesret
Keşf	Kevn ü	Mekan
Kevn	Kıyam	Kıyamet
Kibr	Kudsi	Kurb

Kullanılan terimlerin dillere göre dağılımı

Kurban	Kün	Kürsi
La	Yezal	Lahut
Lahz	Levh	Lütf
Mahal	Mahbub	Mahv
Makam	Mal	Mana
Masiva	Maşuk	Matlub
Mazhar	Mecaz	Mecnun
Meded	Mekan	Menzil
Mevc	Mevla	Mevt
Meydan	Meyl	Mihnet
Mirat	Miskin	Mizan
Muhabbet	Murad	Mübarek
Mülk	Müştak	Nazar
Nefes	Nefs	Nida
Nişan	Nur	Nübüvvet
Rab	Rağbet	Rahman
Rahmet	Reca	Refref
Reyhan	Rıza	Riâyet
Riya	Ruh	Saadet
Sabr	Sada	Sadr
Safa	Said	Salat
Salik	Savm	Sayd
Sebeb	Secde	Sefer
Selam	Selamet	Sema
Seyr	Sıdk	Sır
Sine	Siva	Sohbet

Terimlerin dillere göre yüzdeleri dağılımı

Sultan
Şahit
Şerbet
Şöhret
Taat
Tarik
Tedbir
Tesbih
Tul-i
Uzlet
Vakt
Vatan
Vehm
Vücut
Zahir
Zat
Ziya

Suret
Şefaât
Şeriat
Şuhud
Taleb
Tarikat
Tefrid
Tevfik
Emel Ucb
Vadi
Vasf
Vecd
Vesile
Yakin
Zakir
Zevk
Zulmet

Sürur
Şekl
Şeyh
Şükr
Talib
Tecelli
Terk
Tevhid
Uryan
Vahdet
Vasl
Vefa
Vird
Zahid
Zaman
Zikr
Zünnar

FARŞA TERİMLER

Afitab
Aşikar
Bâl
Bes
Buy
Can

Agah
Âyine
Bazar
Bimar
Cadu
Canan

Asan
Bad
Bende
Bostan
Cam
Cihan

Dem	Derd	Derdli
Dergah	Derun	Derviş
Derya	Dest	Didar
Dide	Dost	Duş
Düşmen	Ebr	Genc
Gül	Hak	Hasta
Hubb	Hurşid	Mert
Mey	Mihman	Mürğ
Nale	Niyaz	Padişah
Pervane	Pir	Rah
Rehber	Saye	Servi
Sevda	Şah	Şarap
Şuride	Temaşa	Veli
Virane	Yar	Zindan
Zinde		

TÜRKÇE TERİMLER

Gönül Kul Ölüm Varlık Yol

DİĞERLERİ

Efendi :	Rumca	Uçmak <Uştmah : Soğdça
ARAPÇA :	273	
FARSÇA :	60	
TÜRKÇE :	5	
RUMCA :	1	
SOĞDÇA :	1	

TERİMLERİN DİLLERE GÖRE DAĞILIMI

Hüdâyî Divânı'nda en çok kullanılan terimlerden biri Allah kavramıdır. Allah kelimesi özel bir isimdir. Kelimenin etimolojisi hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden en kuvvetlisi ise kelimenin, ilah kelimesinin belirli (harf-i tarif, article) şekli olan el-İlah'dan geldiği şeklindedir. Buna göre Allah belirli olan Tanrı demektir. Dilbilgisi terimleriyle söylersek tanrı veya ilah cins isimdir. Tek başına bu kelimeler, hangi ilahın kastedildiğini göstermez. el-İlah>Allah kelimesi ise özel isimdir. Öte yandan baştaki article'ın Akad, Fenike Arapça, İbrani-ce gibi birçok Sâmi dilinde olması başlangıçta tek tanrılı din nazariyesinin doğruluğuna da delil olmaktadır.

Allah kelimesinin etimolojisiyle ilgili olarak bir diğer görüş ise bu kelimenin,

‘gizlenmek, idrakin üstünde olmak’ gibi anlamlara gelen ‘lah’ kelimesiyle ilgili olduğu şeklindedir. Lah kelimesinin başına article getirilmiş ve lamlar birleştirilerek Allah kelimesi oluşmuştur.

Allah kelimesiyle ilgili olarak çok sayıda fikir ileri sürülmüştür. Fakat bunların en kuvvetlisi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kelimenin, El-ilah kelimesine dayandırıldığı görüştür. Fakat buna rağmen İslam öncesi ilah kavramıyla, İslam’ın va’z ettiği Allah kavramı arasında bir birliktelik yoktur. Çünkü İslam’ın tanrı tasavvuruna göre, Allah, yokluğu düşünilemeyen bir mâbudun özel ismidir.

Allah, yaratıcının zat ismidir. İsm-i celâl, lafza-i celâl, ism-i azam. Mutlak ilah, esmâ-i hüsnanın bütün anlamlarını kendisinde toplayan gerçek ilahın ismi. Allah kelimesinde her harfin tek başına bir anlamı vardır. Elif Hakk’ın zatına, birinci lâm aklın suretine, ikinci lâm ruhun suretine, he nefsin suretine işaret eder.¹⁹ Allah kelimesini oluşturan harflerin tek başına ifade ettiği bu mana XIV. asırda Batı Türkçesi ile yazılmış İhlâs Suresi Tefsiri’nde şöyle anlatılır:

Allah adından ne kadar harf gidersek adlıktan çıkmaz. Mesela Elifi gidersek Lillah kalır, lillahi ism-i sıfattır. Eğer evvelki lâmı dahî gidersek lehu kalır. Ol dahî ism-i sıfattır. Eğer ikinci lâmı dahî gidersek Hüve kalır. Ol dahî ism-i azamdur.²⁰

Allah kavramı, Divân’da daha ziyade yalvarma ve sığınma, arz etme makamı olarak kullanılmıştır. Yine bunun yanı sıra şükür ve övgü, yardım isteme makamıyla kullanıldığını görüyoruz.

Hüdâyî yalvar **Allah’a**
Yüz ur ol ali dergaha
İren bir kalb-i agaha
Bulur matluba istidad

Bülbül güle karşı zar
Pervaneyi yakmış nar
Her kulun bir derdi var
Bana **Allah**’um gerek

Masiva hubbundan kesil
Ko her ne derse desün il
Hüdâyînin sözün Hakk bil
Gel Allah’a gel **Allah’a**

Sen kadir-i mutlaksın
İhsan edici haksın
Kullarına eşfaksın
Lütf eyle kerim **Allah**

En çok kullanılan diğer bir kelime de Rab kelimesidir. Bu kelime İbranice ve Aramicede Rebb, Akadcada ise rabû şeklinde geçer. Arapça olup olmadığı tartışmalıdır. Öte yandan bu kelimenin Mısır’da Güneş tanrısı RA’dan türediğine dair çok keskin görüşler de vardır. Bu tip keskin iddiaların bilimsel gerçeklerle temellendirilmesi gerekir. Bu yüzden sağlam deliller olmadan kesin yargılarda bu-

lunmaktan kaçınılmalıdır. Gerçi bu konuda çok daha önceden çeşitli çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Literatürde Muarreb'ül- Kur'an adıyla bilinen ve Kur'an'da Arapça kökenli olmayan kelimelerin bulunduğunu ileri süren bu görüşün mensupları arasında Celâleddin Suyûtî, Ebu Mansur Culyaki ve Muhammed bin Yahya gibi âlimler vardır. Hatta bu şahıslardan İmam Suyûtî, Kur'an'da Arapça kökenli olmayan 63 tane kelime tespit etmiş ve bunları El-Itkân isimli eserinde neşretmiştir. Mesela bu kelimelerden biri İbrahim kelimesidir. Yine Kur'an'ın ilk kelimesi olan 'ikra' kelimesinin temelde 'vecd ile kutsal metinleri okumak' anlamına geldiği ve bu kelimenin İbranice olduğu söylenmektedir.

Rab kelimesi Divân'da büyük ölçüde şükür, yalvarma ve yardım isteme makamı olarak geçmektedir. Bu durum bazen de 'ya Rabbenâ' örneğinde olduğu gibi hitap şeklinde kullanılmıştır.

Ya Rab Hüdâyî'yi eyle hidâyet
Kılmayata senden gayrı yarağbet
Yetmez mi kişiye pend ü nasihat
Bunda uryan gelib uryan giderler

Sensün bizi icad iden
Doğru yola irşad iden
İhsanına mu'tad iden

Ya **Rabbena** Ya **Rabbena**
Lütf ü kerem ihsan enün

Divân'da en çok kullanılan kelime meded kelimesidir. Arapça yardım anlamına gelen bu kelime, tasavvufta Allah'tan istenilen yardımı ifade eder. Buna istim-dâd denir.²¹ Hüdâyî de meded kelimesini bu anlama uygun olarak kullanmıştır.

Sana varmağa yok çarem
Onulmaz kaldı uş yarem
Meğer derd ile yalvaram
Meded senden Kerim Allah

Eyle Hüdâyî'ye nazar
Ta ola fazluna mazhar
Her muradın kıl müyesser
Kerem eyle **meded** eyle

Tevhid kelimesi de Hüdâyî'nin sıkça kullandığı terimlerden biridir. Birlik, birleşmek gibi anlamlara gelen bu kelime tasavvufta "Allah'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmek" demektir.²² Tevhid üç türdür. Tevhid-i mücerret, Hakk'ın kendi birliğini bilmesi, ikincisi bu birliğini insanlara bildirmesi, üçüncüsü ise insanların Hakk'ın birliğine şahadet etmesi. Tevhid iki türlü yaşanır. Birincisi Kusûdi Tevhid, ikincisi şuhûdî tevhid. Kusûdî tevhid, kulun iradesinin Hakk'ın iradesinde erimesidir. Burada kul, Allah'ı ve dolayısıyla Allah'ın kast ve irade ettiği şeyi ister. Başka bir ifadeyle kul fâni iradesini Allah'ın bâki iradesine tebdil eder. İkincisi şuhûdî tevhiddir. Vecd hâlinde masivayı terk ederek sâlikin sadece Hakk'ı görmesidir. İlk sûfile-

rin tevhidi budur. Buna vicdani ve zevki tevhid de denir.²³
Divan'da tevhid düşüncesinin işlendiğini görmek mümkündür.

İster isen doğru yol
Bir efendiye kul ol
Bu kesretde vahdet bul
Tevhide gel **tevhide**

Hakk yolunu ararsan
Şirk asarın sürersen
Hüdâyîye sorarsan
Tevhide gel **tevhide**

Bulmak istersen eğer Hodayı
Ehl-i **tevhide** hizmet it Hüdâyî
Yola çeken odur bay ü gedayı
Hakk'a **tevhid** ile irmiş erenler

Bütün tasavvuf ehlinin sıkça kullandığı Hakk kelimesi de Hüdâyî Divânı'nda önemli oranda kullanılmıştır. Arapça bir kelime olan Hakk kelimesi 'gerçek' anlamına gelir. Allah'ın isimlerindedir. Kul, Allah ile beraber, Allah için bulunur. Hak gerçektir, zıttı bâtıldır. Tasavvufta inkârı imkânsız gerçek demektir.²⁴ Hüdâyî, bu kelimeyi hem söz konusu anlamda hem de Allah'ın ismi makamında kullanmıştır.

Ölmezden evvel ölüben
Kalbin nur ile doluben
Hakk'ı Hodayi buluben
Baki hayata iregör

Dergah-ı Hakk'a yüz sürüb gelenler Şol ki **Hakk**'a kuldur gayra kul olmaz
'Aşık ma' şukdan gayra tapu kılmaz Bab-ı **Hakk**'dan özge bir kapı bilmez
Hakk'ın divanına durub gelenler

En çok kullanılan kelimelerden biri de yol kelimesidir. Tasavvufta Hakk'a giden ve sâliki ilahi huzura ulaştıran vasıta ve metot anlamında kullanılır. Bununla ilgili olarak tasavvufta yola girmek, yola getirmek, yol rehberi, yol göstermek, yoldaş, yoldan kalmak, yolsuzluk, yolda kalmak, yol vermek, yol vurmak, yol yordam, yol evladı, yoldan çıkmak gibi deyimler kullanılır.²⁵

Nefse uyub rah-ı Hakk'dan taşra çıkmak **yol** mudur
Kibr ü 'ucb ile adın derviş takmak **yol** mudur

Sen bu **yolu** bilmeden
Erkan edeb almadan
Sıdk ile kul olmadan
Sultan eline girmez

Hüdâyî'nin çokça kullandığı Mevlâ kelimesi efendi, şeyh, mürşit gibi anlamlara gelir. Tasavvufta müridler, kendilerini şeyhlerinin kulları yerine koyarlar ve

mürşitlerine efendi, mevlâ, seyyid gibi unvanlar verirler. Şeyh ise müridlerinden bendelerim, kullarım diye söz eder. Hüdâyî bu kelimeyi genellikle Allah kavramı karşılığında kullanmıştır.

Mevla nazar itse kula
Tevfik ider doğru yola

Hem kim ki maksudun bula Şükrün anın itmek gerek

Zaifiz isteriz kuvvet
Garibiz umarız rahmet
Senünledür sana vuslat
Meded **Mevla** meded **Mevla**

Divân'da geçen ihsan kelimesi, tasavvufta Allah'a onu görüyormuş gibi ibadet etmek, kulluğu şuurlu bir şekilde yerine getirmek gibi anlamlara gelir. Bunu gerçekleştirmek için tevbe, inâbe, zühd, tevekkül, rıza ve ihlâs gibi çok sayıda şeye ihtiyaç vardır. Tasavvufta İslam zahir, iman bâtın, ihsan ise hakikati ifade eder.²⁶ Hüdâyî, bu kavramı genellikle Allah'ın kuluna yapacağı yardım, iyilik gibi anlamlarda kullanmıştır.

Çünkü insan eyledün
Ehl-i iman eyledün
Bunca **ihsan** eyledün
Kerem eyle ya Mevla

Hudaya kıl bize fazlınla rahmet
Bulavuz ta ki cennet içre cennet
Hüdâyî kuluna eyle'inâyet
Efendüm sultanum **ihsan** senündür

En çok kullanılan terimlerden biri olan inâyet kelimesi Arapça bir kelime olup lütuf, ihsan, kayırma gibi anlamlara gelir. Tasavvufta Allah'ın kuluna yardım etmesi ve koruması manasında kullanılır. Kelimenin Divân'daki kullanımını da söz konusu anlama uygun olarak gerçekleştirmiştir.

Hakk yolunda çalış kusur itme
Nefs için kalbi bi-huzur itme
Sakın a'maline gurur itme
Cümleye asl olan '**inâyet** imiş

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin kullandığı terimlerden biri de kerem kelimesidir. Cömertlik anlamına gelen bu kelime, tasavvufta maddî ve manevî lütuflar, yardımlar, karşılıksız yardımlar için kullanılır. Hüdâyî de bu kavramı söz konusu anlama uygun olarak kullanmıştır.

Kullarına eyle nazar
Gitsün gönüllerden keder
Kalmaya varlıktan eser
YaRabbena ya Rabbena
Lutf u **kerem** ihsan senün

Kul kelimesi tasavvufta mürit, derviş gibi anlamlarda kullanılır. Hüdâyî bu kelimeyi genellikle abd'in karşılığı olarak kullanmıştır.

Kullarına rahmet it
Fazlınla 'inâyet it
Tevfik ü hidâyet it
İhsan ü kerem senden

SONUÇ

Çalışmamızda Azîz Mahmud Hüdâyî'nin kullandığı kavramları ifade etmeye çalışırken amacımız tek başına istatistiki değerler ortaya koymak değildi. Aksine Hüdâyî'deki tasavvuf düşüncesini kelimelerden hareketle tespit etmekte. Çünkü düşüncenin kıymeti doğrudan doğruya kullanılan kelimelerin niteliğinde saklıdır. Bir metnin vaaz ettiği hakikat cümle vasıtasıyla değil, kelimeler vasıtasıyla anlaşılır. Çünkü her kelime kendi derinliğinde sakladığı anlam örgüsünün yanı sıra taşıdığı medeniyet değeriyle bir hakikate işaret eder. Bu anlamda tasavvufun kurumsal bir kimlikle karşımıza çıktığı tarikat âdâbında zikrin kaçınılmaz oluşu, esas itibarıyla murad edilen hakikati keşfetme amacına yöneliktir. Zira bir kelimenin tarihi serüvenini ortaya koymak, aynı zamanda o kelimenin yaşama sahası bulduğu ruh ve kültür dünyasının da ipuçlarını verir.

Din dili, özelde tasavvuf dili, üzerinde kapsamlı araştırmaların yapılması gereken bir sahadır. Aksi takdirde “mecaz halkın dilinde hakikate tebdil ederse bâtıla kapı açar” özdeyişi kaçınılmaz olacaktır. Şüphemiz olmasın ki bu durum, Sırat köprüsünü Boğaz köprüsü gibi algılayan çarpık bir zihniyet dünyasını ortaya çıkarmakta gecikmeyecektir.

KAYNAKÇA

AKÇAY, Yusuf, *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş – İnceleme- Metin-Ekler Dizini- Sözlük – Tıpkıbasım)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DPÜSBE., Kütahya 2005.

AKSAN, Doğan, *Türkçenin Zenginlikleri ve İncelikleri*, Bilgi Yay., İst., 2005.

_____, *En Eski Türkçenin İzlerinde*, Simurg Yay., İst., 2000.

_____, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ank., 1998.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yay., Ank., 1999.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İst., 2004.

ERDOĞAN, Abdülkadir, “Kur'an Tercümelelerinin Dil Bakımından Değerleri” *Vakıflar Dergisi*, C.I, 1938.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, MEB, İst.,

HÜDAYÎ, Azîz Mahmud, *Divân-ı İlâhiyat*, İstanbul Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 2372/2

TDK, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ank., 1998.

TEKİN, Şinasi, *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, Simurg Yay., İst., 2001

TEKİN, Talat, *Türkoloji Eleştirileri*, Simurg Yay., Ank., 1997.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İst., 2001.

ZÜLFİKAR, Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ank., 1991.

DİPNOTLAR

1. TDK, Türkçe Sözlük, Ankara 1998.
2. Hamza Zülfikar, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yay., Ankara 1991, s. 22.
3. Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yay., Ankara 1998, s. 40-41.
4. Zülfikar, a.g.e., s. 3-19.
5. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, MEB, İstanbul, 1999, s. 113-140.
6. Konu hakkında geniş bilgi için bk., Yusuf Akçay, Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş – İnceleme- Metin- Ekler Dizini- Sözlük – Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE., Kütahya 2005, Giriş s. XX-XXV, 1-8.
7. Geniş bilgi için bk., Abdülkadir Erdoğan, “Kur'an Tercümeleminin Dil Bakımından Değerleri”, Vakıflar Dergisi, c.I, 1938, s. 48.
8. Eski Türkçede yaz-, hata et- fiili bulunmakla beraber kitabelerde kök halinde bulunmamaktadır.(yazın- (Bilge Kağan D 16-17, yazukla- Bilge Kağan D 36) Kelimenin kökü ise türevleriyle birlikte Uygur metinlerinde geçer. (Şine Usu B 5 gibi.) Bk. Doğan Aksan, En Eski Türkçenin İzlerinde, Simurg Yay., İstanbul, 2000, s.40.
9. Şinasi Tekin, İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler, Simurg Yay., İstanbul 2001, s. 68-69.
10. Talat Tekin, Türkoloji Eleştirileri, Simurg Yay., Ankara 1997, s.56.
11. Şinasi Tekin, a.g.e., s. 226.
12. a.g.e., s. 228-224.
13. a.g.e., s. 227.
14. Doğan Aksan, En Eski Türkçenin İzlerinde, Simurg Yay., İstanbul, 2000, s. 51.
15. Örnekler için bk., Aksan, En Eski Türkçenin İzlerinde, s. 53-59.
16. Konu hakkında geniş bilgi için bk., Aksan, Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri, Bilgi Yay., İstanbul 2005, s. 33.
17. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s.7.
18. Geniş bilgi için bk., a.g.e., s. 8
19. Uludağ, a.g.e., s. 38-39.
20. Akçay, a.g.e., s. 124.
21. Uludağ, a.g.e., s. 238., Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yay., İstanbul 2004, s. 420.
22. Uludağ, a.g.e., s. 353.
23. a.g.e., s. 353.
24. Uludağ, a.g.e. s. 152. Ayrıca bkz., Cebecioğlu, a.g.e., s.241-242.
25. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Cebecioğlu, a.g.e., s. 713-714, Uludağ, a.g.e., s. 379-380.
26. Uludağ, a.g.e., s. 180., Cebecioğlu, a.g.e. s. 299.